yöndeki tavrı için bk. M. Cevâd Mağniyye, *el-Fıḳh ʿale'l-meẕâhibi'l-ḫamse,* s. 367) mezhebî kaygılar uğruna İslâm'ın teşrî kıldığı bir hüküm gibi takdim ederek yapılan, bilhassa gençlerin cinsel kaynaklı psikolojik bunalımlarının tedavisi ve bununla irtibatlı toplumsal sorunların çözüme kavuşturulması için en iyi yöntem olduğu propagandasının değişik İslâm ülkelerinde ve Batı'da yaşayan müslümanlar arasında bir ölçüde etkili olduğu görülse de bu konudaki tatbikatın ortaya çıkardığı olumsuz tablo müt'a meselesinin istismara çok elverişli ve başlangıçtan beri müslümanların büyük çoğunluğunca benimsenen anlayışın Kur'an ve Sünnet'in ruhuna uygun olduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehẕîbü'l-luġa, "mtʿa" m
"mtʿa" md.; M. F. Abdülbâkī, e
md.; Wensinck, *el-Muʿcem,* "
vaṭṭa', "Nikâḥ", 41-42; *Müsı*
404-405; IV, 55; Dârimî, "Eḍâ
16; Buhârî, "Ḥac", 34, 102, "
6, "Nikâḥ", 31, 36, 79, "Meġ
ve'ṣ-ṣayd", 28, "Büyûʿ", 40; M
161, 172, "Nikâḥ", 11-32, "Ṣa
22; İbn Mâce, "Menâsik", 41,
"Ṭalâḳ", 17; Ebû Dâvûd, "Nik
9, 33; Tirmizî, "Ṭalâḳ", 12, "Nikâḥ", 29, "Eṭʿime", 6; Nesâî, "Nikâḥ", 71, "Ṣayd ve'ẕ-ẕebâ'iḥ", 31; Zeyd b. Ali, *el-Müsned,* Beyrut 1401/1981, s. 271-272; Şâfiî, *el-Üm,* VII, 161; Vâkıdî, *el-Meġâzî,* II, 865; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muṣannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, VII, 496-506; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân* (Şâkir), VIII, 175-179; a.mlf., *Târîḫ,* Beyrut 1407/1987, II, 214, 215; a.mlf., *The History of al-Tabarî* (trc. Ismail K. Poonawala), New York 1990, IX, 137, 138; Küleynî, *el-Uṣûl mine'l-Kâfî* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, IV, 291-294; V, 448-467; Tahâvî, *Şerḥu Meʿâni'l-âs̱âr,* III, 24-27; Nu'mân b. Muhammed, *Deʿâ'imü'l-İslâm* (nşr. Âsaf b. Ali Asgar Feyzî), Kahire 1379/1960, II, 226-227; İbn Bâbeveyh, *Men lâ yaḥḍuruhü'l-faḳîh* (nşr. Ali el-Âhundî), Tahran 1390, III, 291-298, 339; Hattâbî, *Meʿâlimü's-Sünen* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfî Muhammed), Beyrut 1411/1991, III, 163-164; Mâverdî, *el-Ḥâvi'l-kebîr* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1414/1994, IX, 328-332; İbn Hazm, *el-Muḥallâ,* IX, 519-520; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakī, *es-Sünenü'l-kübrâ,* Haydarâbâd 1353, VII, 200-207; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *en-Nihâye fî mücerredi'l-fıḳh ve'l-fetâvâ,* Beyrut 1400/1980, s. 489-493; a.mlf., *Tehẕîbü'l-aḥkâm* (nşr. Ali el-Âhundî), Tahran, ts., VII, 249-271; a.mlf., *el-Mebsûṭ fî fıḳhi'l-İmâmiyye* (nşr. M. el-Bâkır el-Behbûdî), Tahran 1388, I, 306-307; IV, 242, 246; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muḥarrerü'l-vecîz* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfî Muhammed), Beyrut 1413/1993, II, 36-37; Kâsânî, *Bedâ'iʿ,* II, 272-274; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid* (nşr. Abdülmecîd Tu'me el-Halebî), Beyrut 1418/1997, III, 97-98; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muġnî,* Riyad, ts. (Mektebetü'r-Riyâdi'l-hadîse), VI, 644-645; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiʿ* (nşr. M. İbrâhim el-Hifnâvî – Mahmûd Hâmid Osman), Kahire 1416/1996, II, 382-389; III, 195-202; V, 135-141; Muhakkık el-Hillî, *Şerâ'iʿu'l-İslâm fî mesâ'ili'l-ḥelâl ve'l-ḥarâm* (nşr. Abdülhüseyin M. Ali), Beyrut 1403/1983, I, 274, 302-307; Şehâbeddin el-Karâfî, *eẕ-Ẕaḫîre* (nşr. Muhammed Bû Hubze), Beyrut 1994, IV, 404-405; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥaḳâ'iḳ,* Bulak 1313, II, 44-51, 115, 140-145; İbnü'l-Hümâm, *Fetḥu'l-ḳadîr,* III, 149-152; Buhûtî, *Keşşâfü'l-ḳınâʿ,* V, 96-97; Hür el-Âmilî, *Vesâ'ilü'ş-Şîʿa* (nşr. Muhammed er-Râzî), Beyrut 1412/1991, XIV, 57, 58, 436-496; Muhammed b. Abdülbâkī ez-Zürkānî, *Şerḥu'z-Zürḳānî,* [baskı yeri yok] 1413/1992, III, 34-38; İmâdî, *el-Lümʿa fî taḥrîmi nikâḥi'l-mütʿa* (nşr. Cemâl Abdülganî Müdağmiş), Amman, ts. (Dâru'l-yâkūt); Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Ḥüccetullâhi'l-bâliġa,* Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 128-129, 135; Mirza Hüseyin en-Nûrî et-Tabersî, *Müstedrekü'l-vesâ'il,* Beyrut 1411/1991, XIV, 447-486; A. M. Amirian, *Le mariage en droit irainien et musulman comparé avec le droit français,* Paris 1938; Bilmen, *Kamus*[2], II, 142-144; M. Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîrü't-*

Kerîm, Mansûre 1408/1987, II, 698-699; Sâih Ali Hüseyin, *el-Aṣl fi'l-eşyâ'...? Ve lâkinne'l-mütʿa ḥarâm!!,* Dımaşk - Beyrut 1408/1988; Zekiyyüddin Şa'bân, *el-Aḥkâmü'ş-şerʿiyye li'l-aḥvâli'ş-şaḫṣiyye,* Bingazi 1989, s. 289-291; Muhammed Mâlullah, *eş-Şîʿa ve'l-mütʿa,* [baskı yeri yok] 1409 (Mektebetü İbn Teymiyye); Abdüsselâm et-Termânînî, *ez-Zevâc ʿinde'l-ʿArab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm,* Halep 1409/1989, s. 15-58; Muhammed Hüseyin Kâşifülgıtâ, *Aṣlü'ş-Şîʿa ve uṣûlühâ,* Beyrut 1410/1990, s. 196-216; Abu'l-Qasim Gourji, *Temporary Mariage (mut'a) in Islamic Law* (trc. Sachico Murata), Qum 1991; Argun Köteli, *Evliliğin Hukuki Niteliği ve Evlilik Dışı Beraberlikler,* İstanbul 1991; Ebü'l-Kāsım Hûî, *Minhâcü'ṣ-ṣâliḥîn: el-Muʿâmelât,* Beyrut, ts. (Dârü'z-Zehrâ), II, 301-304; Abdülkadir Şener, "Şiiliğe Göre Furu'u'd-din (Ahval-i Şahsiye)", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu,* İstanbul 1993, s. 451-463; A. Gribetz, *Strange Bedfellows: Mut'at al-nisâ' and Mut'at al-hajj,* Berlin 1994; Adalet Çakır, *Mut'a Nikahının Tarihi Gelişmesi ve İslâm Hukukundaki Yeri* (yüksek lisans tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; P. I. Nielson, *The Origin of Mut'ah (Temporary Marriage) in Early Islam* (doktora tezi, 1995), The University of Utah; *el-Mütʿa ve meşrûʿiyyetühâ fi'l-İslâm,* Beyrut 1415/1995; Şehlâ Hâirî, *el-Mütʿa ez-zevâcü'l-mü'eḳḳat ʿinde'ş-Şîʿa, ḥâletü Îrân 1978-1982* (trc. Fâdî Hammûd), Beyrut 1995; Ziba Mir-Hosseini, *Marriage on Trial: A Study of Family Law,* London - New York 2000, s. 152-153, 161-190; Abdülhüseyin el-Mûsevî, *Lillâh s̱ümme li't-târîḫ,* Dârülbeyzâ, ts. (Dârü'l-hidâye); Mahmoud Fawzi, *az-Zawaj al-urfi az-Zawaj al-sirri,* Giza 2000; Fâris Muhammed İmrân, *ez-Zevâcü'l-ʿurfî ve ṣuver uḫrâ li'z-zevâc ġayri'r-resmî,* İskenderiye 2001; Muhammed Biltâcî, *Menhecü ʿÖmer b. el-Ḫaṭṭâb,* Kahire 1423/2002, s. 249-258, 289-292; Sâlih el-Verdânî, *Zevâcü'l-mütʿa ḥelâl ʿinde Ehli's-sünne,* Kahire 1417/1997; Zübeyr Dehhân Ebû Süleyman, *Zevâcü'l-mütʿa fi'l-fıḳhi'ş-Şîʿî el-İmâmî,* Rabat 1424/2003; Yûsuf Câbir el-Muhammedî, *Taḥrîmü'l-mütʿa fi'l-Kitâb ve's-Sünne,* [baskı yeri ve tarihi yok]; Hüseyin Yûsuf Mekkî el-Âmilî, *el-Mütʿa fi'l-İslâm: Dirâsât ḥavle meşrûʿiyyeti'l-mütʿa ve beḳâ'ihâ,* [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-Endelüs); Muhammed el-Hâmid, *Nikâḥu'l-mütʿa ḥarâm fi'l-İslâm,* [baskı yeri ve tarihi yok]; Tevfîk el-Fekîkî, *el-Mütʿa ve es̱eruhâ fi'l-ıṣlâḥi'l-ictimâʿî,* Kahire, ts.; M. Şemseddin [Günaltay], "Kablelislâm Araplarda İctimâî Aile", *DİFM,* I/4 (1926), s. 74-104; Süleyman Ateş, "Kur'ân-ı Kerîm'de Evlenme ve Boşanma ile İlgili Âyetlerin Tefsiri", *AÜİFD,* XXIII (1978), s. 221-286; İbrahim Kâfi Dönmez, "el-ʿUrf fi'l-fıḳhi'l-İslâmî", *Mecelletü Mecmaʿi'l-fıḳhi'l-İslâmî,* V/4, Cidde 1988, s. 3267-3369; Yavuz Ünal, "Hadis Verilerine Göre Mut'a Nikahı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* sy. 7, Samsun 1993, s. 155-179; H. Meh-

ÂDİD

عاضد

Sözlükte "yardım eden, destekleyen" anlamına gelen kelime, hadis ilminde, eksikliği bulunan bir haberin eksikliğini gideren ikinci bir haber için kullanılmıştır.

bk. **MÜTÂBAAT**

Ferd veya garîb olduğu sanılan bir hadisin başka isnadlarla nakledildiğinin ortaya çıkması anlamında hadis terimi.

MÜTÂBAAT

(المتابعة)

Ferd veya garîb olduğu sanılan bir hadisin başka isnadlarla nakledildiğinin ortaya çıkması anlamında hadis terimi.

Sözlükte "peşinden gitmek, uymak, takip etmek" anlamındaki **teba'** kökünden türeyen **mütâbaat** kelimesi terim olarak "ferd veya garîb olduğu sanılan bir hadisin râvisine, hadisi tahrîc edilmeye elverişli başka bir râvi tarafından muvâfakat edilmesi ve hadisin aynı şeyhten yahut senedin daha üst kısmında yer alan başka bir râvisinden benzer ifadelerle nakledilmesi" demektir. Hadisin başka tariklerden gelen bir rivayetinin bulunup bulunmadığını araştırma işine de "i'tibar" denilmektedir. Araştırma sonucunda başka tarikten gelen bir veya birden çok rivayet bulunmuşsa bu durumda ferd yahut garîb hadis için **mütâba' aleyh,** teferrüd eden râviye **mütâba',** başka tariklerden geldiği görülen hadis ve onun râvisi için de **mütâbi'** (**tâbi'**) terimleri kullanılır. Bir kusuru bulunan haberin bu kusurunu gideren bir başka habere **âdıd** da denir. Mütâbi' ve tâbi' kelimeleri hem râvinin hem hadisin sıfatlarıdır.

Mütâbaat ile şâhid terimi arasında fark bulunup bulunmadığı ve bunun ne tür bir fark olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. İ'tibar sonucu bulunan hadis lafız bakımından mütâba' ile aynı ise buna mütâbaat, mâna bakımından ona benziyorsa şâhid deneceği görüşünde olanlar bulunduğu gibi bunun tam aksi görüşü savunanlar, hatta ikisinin eş anlamlı kabul edildiğini söyleyenler de vardır. İbn Hacer el-Askalânî hadis aynı sahâbîden rivayet ediliyorsa bunun mütâbaat, farklı sahâbîden geliyorsa şâhid olduğunu belirtir.

Mütâbaat ile şâhidin birbirinin yerine kullanılmasından kaynaklanan karışıklığı gidermek için Emîr es-San'ânî mütâbaatı dörde ayırarak izah etmektedir. Buna göre başka tariklerden de geldiği görülen hadis teferrüd eden râvinin hocasından ise "el-mütâbaatü't-tâmme", hadisin menşeine daha yakın bir râviden ise "el-mütâbaatü gayri tâmme"dir. Aynı konudaki hadis başka bir sahâbîden nakledilmişse buna şâhid denir. Şâhid de "şâhid bi'l-lafz" ve "şâhid bi'l-ma'nâ" olmak üzere ikiye ayrılır (*Tavżîḥu'l-efkâr*, II, 14). Ancak geçmişte kullanım farkından doğan problemleri sonradan yapılacak düzenlemelerle ortadan kaldırmak mümkün olmadığından Emîr es-San'ânî'nin bu ayırımı da mütâbaat ve şevâhid konusundaki karışıklığı çözmemiştir. İbnü's-Salâh *ʿUlûmü'l-ḥadîs̱*'inde (s. 82) "i'tibar, mütâbaat ve şevâhid" başlığı altında i'tibarı mütâbaat ve şâhidin bir çeşidi veya benzeri gibi göstererek kavram karışıklığına sebep olmuş, ardından gelen bazı hadis usulcüleri de onun bu başlığını aynen alarak karışıklığı sürdürmüşlerdir. Halbuki i'tibar, mütâbaat ve şâhidin bir çeşidi veya benzeri değil bunları araştırıp bulma işinin adıdır (Emîr es-San'ânî, II, 11-13).

Mütâbaat terimine ilk defa İbnü's-Salâh, İbn Hibbân'dan nakiller yaparak temas etmişse de (*ʿUlûmü'l-ḥadîs̱*, s. 82-83) daha önce İbn Ebû Âsım *el-Âḥâd ve'l-mes̱ânî* adlı eserinde mütâbaat ve şevâhidden söz etmiştir. Hadis kaynaklarında pek çok örneği bulunmakla birlikte muhaddisler mütâbaata genellikle, Süfyân b. Uyeyne > Amr b. Dînâr > Atâ b. Ebû Rebâh > Abdullah b. Abbas senediyle nakledilen ve Hz. Peygamber'in eşi Meymûne'nin hizmetçisi bir hanıma zekât olarak verilmiş, ancak öldüğü için terkedilmiş bir koyun leşine rastladıktan sonra Resûl-i Ekrem'in, "Derisini alıp tabaklasaydınız" dediğini bildiren hadisi (Müslim, "Ḥayıż", 100-104) örnek gösterirler. Konuya dair rivayetler incelendiğinde hadisi Süfyân b. Uyeyne dışında İbn Cüreyc'in de Amr b. Dînâr'dan aynı tarikle naklettiği görülür (Ebû Dâvûd, "Libâs", 38; Nesâî, "Ferʿ ve'l-ʿatîre", 4-5). Burada İbn Cüreyc'in rivayeti Süfyân b. Uyeyne rivayetinin mütâbiidir. Mütâbi' rivayet, ferd hadisin râvisinin akranı olan aynı hocadan nakledilirse buna "el-mütâbaatü't-tâmme" adı verilir. Aynı hadisi Üsâme b. Zeyd el-Leysî de senedin daha sonraki kısmında yer alan Atâ b. Ebû Rebâh'tan, "Derisini yüzüp ve tabaklayıp yararlansanız" şeklinde bir metinle nakletmiştir. Bu durumda rivayet, senedin menşeine daha yakın yerdeki başka bir hocadan farklı bir râvi tarafından nakledildiği için "el-mütâbaatü'l-kāsıra" (gayri tâmme) olarak isimlendirilir. Bir hadisi ferd ve garîb olmaktan kurtaran mütâbaat ve şâhidin sahih olması şart olmayıp çok zayıf olmaması yeterlidir. Râviler değerlendirilirken muhaddislerin kullandığı "Hadisleri ihticâc için yazılır" ve, "Hadisleri i'tibar için yazılır" gibi ifadelerle hadisi sahih olmamakla birlikte i'tibarda kullanılabilecek değerde olan râviler kastedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "Ḥayıż", 100-104; Ebû Dâvûd, "Libâs", 38; Nesâî, "Ferʿ ve'l-ʿatîre", 4-5; İbnü's-Salâh, *ʿUlûmü'l-ḥadîs̱*, s. 82-85; Irâkī, *Fetḥu'l-muġîs̱*, s. 90-93; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-naẓar fî tavżîḥi Nuḫbeti'l-fiker* (nşr. Nûreddin Itr), Dımaşk 1413/1992, s. 70-72; Şemseddin es-Sehâvî, *Fetḥu'l-muġîs̱* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut 1412/1992, I, 240-245; Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Kahire 1385/1966, I, 241-245; Emîr es-San'ânî, *Tavżîḥu'l-efkâr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Medine, ts. (el-Mektebetü's-selefiyye), II, 11-15; Cemâleddin el-Kāsımî, *Ḳavâʿidü't-taḥdîs̱*, Beyrut 1399/1979, s. 128-129; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcîhü'n-naẓar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 211-212; *Tecrîd Tercemesi*, Mukaddime, s. 114-119; Zafer Ahmed et-Tehânevî, *Ḳavâʿid fî ʿulûmi'l-ḥadîs̱* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1392/1972, s. 45-46; Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, Ankara 1980, s. 174-175; Salahattin Polat, "İ'tibar", *DİA*, XXIII, 455.

 SALAHATTİN POLAT

MÜTÂBİ'

(bk. MÜTÂBAAT).

MÜTAREKE

(المتاركة)

Savaş haline son veren antlaşma

(bk. SULH).

MÜTEAHHİRÎN

(bk. MÜTEKADDİMÎN ve MÜTEAHHİRÎN).

MÜTEÂLÎ

(المتعالى)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) **biri.**

Sözlükte "şan, şeref, kuvvet ve kudret sahibi olmak" mânasındaki **alâ'** veya **ulüv** kökünün "tefâül" kalıbından türeyen **müteâlî** kelimesi "izzet, şeref ve hükümranlık bakımından en yüce olan" demektir. Râgıb el-İsfahânî, aynı kökü teşkil eden alâ' ile ulüv arasında fark gözeterek birinci kullanımın mekânlar ve cisimler için "yükselmek", ikincisinin ise "mertebesi yüce olmak" anlamına geldiğini söyler ve kavram zât-ı ilâhiyyeye nisbet edildiğinde, "kimsenin O'nun mahiyetini anlatamayacağı, ârifler de dahil olmak üzere hiç kimsenin ilim ve irfanının künhünün bilgisine ulaşamayacağı" mânasında olduğunu belirtir (*el-Müfredât*, "ʿalâ" md.).

Alâ' veya ulüv kavramı yirmi yedi âyette Allah'a izâfe edilmiş olup bunlardan biri müteâlî, on dördü **teâlâ**, dokuzu **alî** ve üçü **a'lâ** şeklindedir (M. F. Abdülbâkī, *el-Muʿcem*, "ʿalv" md.). Ra'd sûresinde yer alan müteâlî ismi (13/9) İbn Kesîr dışındaki kıraat imamlarınca **müteâl** şeklinde okunmuştur (Fahreddin er-Râzî, XIX, 18). Müteâlî sözü bu âyette "kebîr" (büyük, ulu) ismiyle birlikte kullanılmıştır. Bunun sebebi, zât-ı ilâhiyyenin kebîrin muhtevasındaki "cüsseli oluş" niteliğinden tenzih edilmesi olmalıdır (bk. KEBÎR). Alâ' kavramının "teâlâ" fiiliyle Allah'a nisbet edildiği âyetlerde kelimenin içeriği çerçevesinde Cenâb-ı Hakk'ın birliği vurgulanmıştır. A'lâ (en üstün, en kudretli) doksan dokuz isim listesinde yer almamakla birlikte üç âyette Allah'a izâfe edilmiştir. Ebü'l-Bekā alînin (ve dolayısıyla müteâlînin) zâtından ötürü, a'lânın ise diğer varlıklara nazaran Allah'ın yüceliğini ifade ettiğini belirtir (*el-Külliyyât*, s. 627; bk. ALÎ).

Müteâlî, İbn Mâce ve Tirmizî'nin rivayet ettikleri esmâ-i hüsnâ listelerinde yer almış ("Duʿâʾ", 10; "Daʿavât", 82), başka münasebetlerle de Allah'ın ismi olarak kullanılmıştır (*Müsned*, II, 88; Tirmizî, "Ḳıyâmet", 17). İftitah tekbirinden sonra okunan Sübhâneke'nin üçüncü cümlesi, "Azametin yücedir" meâlinde olup zât-ı ilâhiyyeye nisbet edilen teâlâ fiiliyle kurulmuştur (*Müsned*, III, 50, 69; Müslim, "Ṣalât", 52; Tirmizî, "Mevâḳīt", 65). Ayrıca Hz. Hasan yoluyla Resûlullah'tan rivayet edilen ve namazda okunması istenen dua da, "Sen yüce ve münezzehsin" anlamındaki "teâleyte" keli-